
KÖNYVJELZŐ

GILLES DURANTON – PHILIPPE MARTIN – THIERRY MAYER – FLORIAN MAYNERIS: LES POLES DE COMPETITIVITE. QUE PEUT-ON EN ATTENDRE?

(Éditions Rue d'Ulm – Presses de l'École Normale Supérieure,
Párizs, 2008. 82 o.)

CSÁK LÁSZLÓ

„a területfejlesztés...művészet, nem tudomány vagy gyakorlat”
Gravier: Párizs és a francia sivatag

A CEPREMAP (Centre pour la Recherche Economique et ses Applications) multidiszciplináris alkalmazott gazdaságtani kutatási tevékenységének keretében megjelent kötet, mely a francia versenyképességi pólusokat veszi górcső alá, kiváló alkalmat nyújt arra, hogy az olvasó mintegy distanciálódva tekintsen a francia területfejlesztés jelenére. Arra a jelenre, ami az immár legalább hatvankét esztendeje formálódó tevékenységek eredménye. Nyilván magyarázatra szorul már maga a hatvankét év is, hiszen a szakmai köztudatban a négy évtizede működő DIACT (DATAR 1963 és 2006 között) megalakulásától szokás számítani a *par excellence* területfejlesztés kezdetét. Azonban nyilván nem tekinthetünk el a DATAR előtt már működő szervezetektől, mint a DAT, s akár 1944-ig is visszamehetünk, hiszen már a Vichy-korszakban működött egy kifejezetten és kimondottan területfejlesztéssel foglalkozó intézmény, a DGEN (Delegation general a l'equipment national) (Brunham 2009). A korai és a történelmi események okán nyilván ki sem bontakozó kezdeményezések után az egyébként a Vichy-kormánynak is dolgozó Jean-Francois Gravier 1947-es *Párizs és a francia sivatag* című írásának megjelenésétől számítható megítélésünk szerint a francia területfejlesztés máig elő története.

Jelen recenzió tárgya azért érdemel kitüntetett figyelmet, mert kiváló lehetőséget ad arra, hogy átgondolja az olvasó – nem is csupán a kötet címét adó témát, sokkal inkább – a területfejlesztési diskurzus belső, feszítő kérdéseit, esetleges ellentmondásait. A kötet bevezetőjében máris élesen szembeállítja a területfejlesztési politikát (a szerzők ötven éves történetként tekintenek rá) és a klaszter politikát, utalva a napjainkban is folyó meglehetősen vehemens vitákra, melyek a területfejlesztési politika megújítását kiharcolók és a hagyományos szempontokat védelmezők közt

dúlnak. A kötet röviden „intézi el” a területfejlesztés meghatározását, amennyiben így fogalmaz: „olyan gazdaság-földrajzi helyzetre összpontosít túlzott mértékben, mely szerint néhány régió túlzottan gazdag és a hanyatló régiókat segíteni kell” (12. o.). Sommás és nyilván leegyszerűsítő megfogalmazás, amit talán az is indokolhat, hogy a kötet célja nem csupán a szűk szakmai körökben kifejteni a szerzők nézőpontját, de kifejezetten értelmes üzeneteket kíván közvetíteni a nagyközönségnek és a döntéshozóknak is.

A klasztereket és a versenyképességi pólusokat gyakorlatilag szinonimákként használja kötet, ami nyilván nem egészen megengedhető, hasznosabb volna úgy fogalmazni, hogy a francia pólus-politikát a klaszter-elméletek inspirálták (*Monod-de Castelbajac* 2008). Azonban, hogy kerül a csizma az asztalra, avagy miként tör be a klaszter-elmélet a területfejlesztési diskurzus terébe, hogyan válik ott meghatározó (politikai) céllá és milyen eszközök, milyen hatékonysággal rendelődnek hozzá a célokhoz? – ezekre a kérdésekre részletes és lényegre törő válaszokat kapunk a kötetben, melynek felépítése igen jól átlátható, néhol már-már didaktikus, s magán viseli a projekteknél szokásos „final report”-ok jegyeit is, így pl. a példákat ismertető szövegdobozokat.

A francia pólus-program keretében, már az első, három éves szakaszban is jelentős forrást különítettek el különböző támogatási formák számára, kiemelten az innovációs együttműködések (K+TF) beindítására és a kutatás-fejlesztéssel foglalkozó szervezetek adókedvezményeinek biztosítására. Az immár 71 versenyképességi pólusban megvalósuló program jelenleg „Poles 2.0” néven fut, és teljes költségvetése másfél milliárd euró. Meg kell említeni a területfejlesztés iránt érzékeny olvasók számára, hogy ezzel párhuzamosan – nyilván jóval szerényebb feltételeket biztosítva – kialakításra került a pólusok „kistestvéreinek” (*Monod-de Castelbajac* 2008), azaz a vidéki kiválósági pólusoknak a rendszere is.

A 2005–2008-as időszakot megelőzően is történt egy jelentős próbálkozás a klaszter-szemlélet Franciaországi meghonosítására, jelesül a SPL-program (*systemes productifs locaux*), melynek eredményeit szintén részletesen és igen kritikusan elemzi a kötet. Maguk a SPL-ek, ha úgy tetszik, nagyon is hagyományos területfejlesztési jellegű klaszter-kezdeményezések voltak, amennyiben a támogatásokhoz kifejezetten csak hanyatló régiókban működő rendszerek fértek hozzá. A kutatók megállapítása szerint a közpénzek felhasználásának hatékonyságáról csak annyit mondhatunk el, hogy a kiválasztási kritériumok szerint eleve nagyobb az átlagos vállalat-méret és nagyobb az export-képességük, ugyanakkor a versenyképesség tekintetében mérvadó termelékenység mutatójuk valamivel rosszabb, mint az SPL-programból kimaradó vállalatoké. Általában is arra a következtetésre jutottak a szerzők, hogy az SPL-program kedvezményezettjeinek versenyképessége nem javult, s talán azt feltételezhetjük, hogy támogatás híján romlottak volna mutatóik – ezt azonban nem lehet igazolni, csak feltételezni. Az azonban statisztikailag szignifikáns módon kimutatható, hogy az SPL-hez való csatlakozás okán termelékenységük romlott, ami legalábbis elgondolkodtató.

Elvileg a Poles 2.0 már tisztán versenyképességi célokat szolgálna, hozzátevé, hogy azt azért meglehetősen nehéz elképzelni, hogy Franciaországban 71 valódi klaszter jöhetne létre. A francia klaszter-világ egyébiránt igen színes, hiszen az 1300 vállalkozást magában foglaló Aerospace Valley-től a Choletais térségben működő Le Pole Enfant-ig igen sokféle méretű, szerkezetű és működésű klaszter található. Jelen kötet szerzői azonban az SPL és az első pólus-program tapasztalatai alapján szkeptikusak az eredményesség tekintetében. Az SPL-ekről már idéztük véleményüket, azonban igen fontos és a közép-európai pólus-politikák tervezői számára is érdekes megjegyzéseket tesznek. Ugyanis a francia klaszterek kapcsán megállapítják, hogy azok igen ritkán érik el az úgynevezett kritikus tömeget, egészen pontosan úgy fogalmazznak, hogy a francia klaszterek „túl kicsik” – márpedig a klaszterek esetében, nyilván a klasztert alkotó szervezetek tevékenységi körétől, az adott iparág vagy szolgáltatás jellegétől függően, de mégis a méret a lényeg. Ellenkező esetben az agglomerációs előnyök nem vagy alig jelentkeznek, s akkor mi végre a klaszteresedés, hacsak nem a költségvetési források lehívása az egyedüli cél.

A klaszterek mérete tehát túl kicsi, s ezen a ponton máris szembesülhetünk a francia területfejlesztés dilemmájával. A már a mottóban is idézett Gravier-szöveg, mely mintegy területfejlesztési kiáltványnak is tekinthető, azaz a *Párizs és a francia sivatag* (Alvergne–Musso 2008), ugyanis éppen abban látja a területfejlesztés művészetének szükségességét, hogy le kell győzni a város, azaz Párizs túlsúlyát. A területfejlesztés ebben az összefüggésben még nem policentrikus jellegű, hanem inkább a lehetőségekhez képest homogén térstruktúra kialakítását célzó megközelítés. A közszolgáltatásokhoz, a megfelelő életminőséghez hozzá kell férnie ugyanis minden franciának, éljen bár Párizsban vagy valamelyik hegyvidéki faluban. Azaz, ha a klaszterek túl kicsik, s így nagyobbakká kell lenniük, egyértelmű, hogy a számuk is kisebb lesz, azaz néhány jelentős központ jön létre, a többi térség pedig leszakad. Ez egyértelműen a (francia) területfejlesztési alapelvek ellen való vétek volna, hiszen így csak oázisok jönnének létre, de a sivatag marad.

Ugyanakkor a szerzők helyesen rámutatnak arra, hogy a francia gazdaság jellemzőiből adódik, hogy a klaszterek túl kicsik. Megítélésük szerint a méretbeli hátrányok kialakulásának oka, hogy a vállalkozások, a munkaerő és a tudás mobilitása meglehetősen alacsony Franciaországban, azaz nem megy végbe a koncentráció. Koncentráció hiányában pedig a klaszter kicsi lesz, s így az agglomerációs előnyök nem jelennek meg, a pozitív externáliákat nem lehet interiorizálni, mivel nem jönnek létre. Persze ez a 22-es csapdája, hiszen adott esetben a telephely-áthelyezést mérlegelő vállalat mondhatja azt is, hogy nem választom a túl kicsi klasztert, hiszen nincs agglomerációs előny, amit kihasználhatnék – így pedig az agglomerációs előnyök még annyira sem jönnek létre. A szerzők azonban rámutatnak, hogy a vállalati telephely-áthelyezési döntések előkészítése során amúgy sem végeznek számítást a pozitív externáliákra vonatkozóan, azaz a klaszteresedés előnyei vállalati összefüggésben aligha mérvadóak.

A méretbeli problémák okára lehetne hatékonyan választ találni, ahogy azt a kötet ki is emeli, azonban a mobilitás feltételeinek megteremtése esetén, ami már ön-

magában is térgazdaságtani közhely, a polarizáció erősödik. A szerzők is úgy fogalmazzák, hogy a közpénzek hatékony felhasználását az jelentené, ha nem a következményekkel foglalkoznának, hanem a kiváltó okokat kezelnék, azonban ezáltal a klaszterek világa egyértelműen nyertesekre és vesztesekre tagolódna, azaz valóban a polarizálódást erősítené a beavatkozás. Ebben az értelemben beszélhetünk őszinte pólus-politikáról, ami a mobilitási szempontokat is figyelembe veszi, s számol azzal, hogy nem lehet minden klaszter nagy, ugyanakkor folytatható a kispólusok önellentmondást tartalmazó támogatása is, ami nyilván aligha lehet hatékony.

Descartes filozófiája szerint, mely máig meghatározza a francia gondolkodást (Glucksmann 1987) a dolgokat tisztán és elkülönítetten kell felfogni, s amennyiben így teszünk, helyes értelmezéshez juthatunk. Látható, s ez a kötet igen kiemelkedő üzenete, hogy a versenyképesség és a területfejlesztés kérdését elkülönítetten kell kezelni, ellenkező próbálkozások jellemzően nem hatékony beavatkozásokhoz vezethetnek. A szerzők egyértelműen állást foglalnak a (hagyományos) területfejlesztéstől mentesített területi tervezés mellett, s a klaszterek központi, állami támogatása helyett a helyi szintű cselekvést tartják hatékonyabbnak, amit megerősít a „természetes” klaszterek sikeressége, ugyanakkor a koncentráció negatív externáliáinak csökkentésében látják a valódi és legitim beavatkozási területet a közszféra számára.

Irodalom

- Alvergne, Ch.–Musso, P. (eds.) (2008) *Les grands textes de l'aménagement du territoire et de la décentralisation*. La documentation française, Párizs.
- Brunham, J. (2009) *Politicians, Bureaucrats and Leadership in Organizations. Lessons from Regional Planning in France*. Palgrave Macmillan, New York.
- Glucksmann, A (1987) *Descartes, c'est la France*. Flammarion, Párizs.
- Monod, J.–de Castelbajac, Ph. (2008) *L'aménagement du territoire*. PUF, Párizs.